

ДЕРЖАВА І ДЕМОКРАТІЯ

Статья освещает одну из важнейших проблем современного политического развития общества – легитимности публичной власти. Анализируются работы отечественных и зарубежных исследователей, посвященные кризису современного государства. Обращается внимание на ограниченность форм традиционной демократии, ее неспособность в условиях современного (и будущего) постиндустриального общества обеспечить полноценное участие граждан в управлении государством. Дается характеристика альтернативных форм политического участия с использованием информационно-компьютерных технологий. Раскрывается связь новых форм политического участия с проблемой суверенитета и территориальной целостности современных государств.

Ключевые слова: государство, демократия, политическое участие.

Article covers one of the major problems of modern political development of a society – legitimacies of public authority. Works of the domestic and foreign researchers, devoted to crisis of the modern state are analyzed. Pays attention to limitation of forms of traditional democracy, its inability in conditions modern (and the future) a post-industrial society to provide high-grade participation of citizens in government. The characteristic of alternative forms of political participation with use is given is information-computer technologies. Show the communication of new forms of political participation with a problem of the sovereignty and territorial integrity of the modern states reveals.

Keywords: state, democracy, political participation.

Для нашої епохи характерний процес послаблення в очах людей легітимності держави як політичного інституту. Виникають навіть сумніви в доцільності існування держави як такої. Ця проблема є чи не найактуальнішою у сучасній вітчизняній та зарубіжній політології. Серед причин кризи легітимності держави дослідники відзначають, зокрема, такі: а) погляд на державу, як на бюрократичну корпорацію, яка стоїть над суспільством; б) такою державою-корпорацією керують професійні управлінці без залучення широкої громадськості; в) остання має лише можливість шляхом виборів періодично визначати склад урядовців [1, с. 109; 2, с. 173; 3, с. 97–98, 117–118].

Яка причина таких поглядів на державу? Погоджуємося з твердженням авторів капітального дослідження «Тоталітаризм в Європі ХХ століття» відносно того, що сучасне суспільство (і відповідно, держава) є продуктом розвитку індустріальної цивілізації, цивілізації модерну. Саме для останньої була характерна роль держави, яка втручається в усі без винятку сфери людського буття з метою його модернізації на основі останніх технічних досягнень. Для цього запроваджено централізоване управління, що нівелює регіональні відмінності в країні. В найкращому разі визнане обмежене місцеве самоврядування. Отже, головною управлінською одиницею стає

централізована національна держава, кордони якої визначають межами розселення відповідної етнічної нації.

Однак наприкінці ХХ століття у функціонуванні такого державного механізму почали дедалі виразніше проявлятися ознаки кризи. Чому так сталося? Відповідь на це питання і є метою нашої статті.

Поділяємо думку, що головну причину слід шукати в завершенні індустріальної епохи. Держава вже не може бути основним зряддям подальшої модернізації суспільства на базі інформаційно-комп'ютерних технологій [4]. Ця функція значною мірою перейшла до транснаціональних корпорацій (ТНК). Їхній бюджет часто перевищує розміри бюджетів багатьох держав. Вони мають розвинену управлінську бюрократичну структуру, що є суперником державної бюрократії. На нашу думку, посилення ролі ТНК у політиці призводить до послаблення зв'язків громадянина і держави як опіки держави над людьми.

При цьому постає і надалі зміцнюється система взаємодії бізнесових та політичних еліт, що оминає парламент. Вона отримала назву корпоративізму. Тут процес прийняття політичних рішень, важливих для всього населення країни, перенесено зі сфери публічної політики у сферу таємних домовленостей, він виходить з під контроль ЗМІ і навіть зі сфери протиборства політичних партій [6, с. 312]. Державне управління при цьому набуває характеру переговорів між представниками різних політичних сил з метою досягнення компромісного рішення та підтримки рівноваги політичних сил – консенсусу. Принципи голосування, більшості та меншості, які характерні для класичної демократії, при цьому відсутні [7, с. 50–51].

За такого стану немає нічого дивного в розчаруванні багатьох людей в ефективності держави. Втрачає свій сенс інститут виборів. Відповідно, зростає абсентеїзм (відмова громадян брати участь у голосуванні). Механізм класичної демократії руйнується. І виникає явище, коли держава сама по собі, а громадяни самі по собі.

Що робити? Якими є подальші шляхи розвитку демократії, взаємодії держави та громадян? Завданнями цієї статті є з'ясувати подальші шляхи вдосконалення демократії і тим самим відновлення легітимності держави в очах громадян.

Насамперед потрібно розібратися з тим, які функції держава виконуватиме в суспільстві майбутнього. Вважаємо, що це мусять бути функції планування, координування та контролювання різноманітних структур громадянського суспільства: економічних корпорацій, автономних університетів, громадських організацій, релігійних громад тощо – з метою запобігання конфліктів між ними. Адже саме держава має в своєму розпорядженні резерв, якого не має жодна з вищезгаданих інституцій. Це – сила публічної влади, обов'язкова для всіх.

У такому разі великого значення набуває політична участь різних категорій громадян у державному управлінні для обстоювання своїх корпоративних інтересів через консенсус. Модель консенсусу різних політичних сил, про яку йшлося вище, має всі шанси на свій успішний розвиток в Україні. Адже політичні сили, які беруть участь у відповідних переговорах, репрезентують різні регіони України. Отже, відсутність домовленості між ними означатиме тільки розпад держави. Інша справа,

що модель консенсусу безумовно повинна вдосконалюватись. І напрямком такого вдосконалення повинна, на нашу думку, бути участь звичайних громадян у виробленні політичних рішень. Обов'язково потрібно посилення гласності в діяльності сторін, що домовляються, врахування інтересів суспільства під час проведення переговорів і укладання політичних угод. Україні доцільно взяти за приклад країни Європейського Союзу, де існує принцип – кожен орган державного управління має не просто оприлюднювати кожне прийняте рішення, а й обґрунтовувати його прийняття перед громадянами. І будь-яка людина має право отримати інформацію про це [8, с. 285].

Саме тут великого значення набуває використання інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ). З ними пов'язують сподівання на створення електронної демократії – системи, за якої більшість громадян зможе активніше впливати на процеси, що відбуваються в державі. Йдеться про використання ІКТ для залучення соціально незадіяних, територіально віддалених та обмежених у фізичних можливостях груп населення до участі в політичному процесі [9, с. 85]. Електронна демократія складається з трьох рівнів: 1) надання громадянам державою через мережу Інтернет інформації про закони, парламентські матеріали, політичні програми, консультативні документи, а також інформації про процеси прийняття політичних рішень; 2) обговорення громадянами проектів політичних рішень в електронній мережі, доведення громадської думки до політиків за допомогою електронної пошти; 3) проведення за допомогою Інтернету виборів до органів публічної влади та референдумів [9, с. 87]. Деяке з цього вже маємо в Україні. Так, органи публічної влади мають власні електронні сайти, де розміщують інформацію про свою діяльність.

Іншою формою політичної участі громадян в нових умовах може бути діяльність громадських рад при установах виконавчої влади. Вони є консультативно-дорадчими органами і функціонують з метою забезпечення участі громадян у процесі формування державної політики [10, с. 36]. В сучасній Україні такі ради вже існують при Кабінеті Міністрів України, окремих міністерствах та обласних державних адміністраціях. До їхнього складу входять представники громадських організацій, профспілок, органів місцевого самоврядування, ЗМІ.

Вважаємо, що діяльність громадських рад дуже мало впливає на стан довіри людей до влади через те, що більшість громадян України не охоплені громадськими організаціями. Винятком тут можна вважати ЗМІ, які справді помітно впливають на громадську думку. Виходів тут має бути два. Перший – збільшення впливу громадських організацій на суспільство. Другий – введення до складу громадських рад представників управлінських структур, від яких реально залежить більшість людей – економічних корпорацій, вишів тощо.

І тут слід сказати про наступну (третю) форму політичної участі громадян – передання окремих державних функцій організаціям громадянського суспільства, зокрема університетам. Це дасть змогу переважній більшості громадян брати участь у державному управлінні в процесі своєї повсякденної трудової діяльності. До цієї ж форми політичної участі слід зарахувати передання державних функцій планування та

прогнозування експертним співтовариствам – науковим інститутам і тим таки університетам [11, с. 323–324].

Водночас хочемо особливо підкреслити таке. Вищеназвані форми політичної участі не можуть і не будуть підмінювати собою традиційне бюрократичне управління. Вони будуть лише доповнювати його. Звичайно, бюрократичне управління буде при цьому змінюватися, вдосконалюватися. Необхідність діалогу зі структурами громадянського суспільства вже привела до появи у складі установ виконавчої влади України так званих інформаційних служб – структурних підрозділів, що виконують інформаційно-аналітичні функції та забезпечують зв'язки із ЗМІ та громадськістю [10, с. 78].

Таким чином, за нових форм політичної участі не тільки керманичі, а й керовані несуть солідарну відповідальність за стан справ у країні. Таку державу слід вважати солідарною державою. Її суть – у зміні відносин громадянина і влади. Замість опіки та всебічної регламентації життя людей така держава запроваджує відносини співробітництва, координації, нагляду й контролю [11, с. 135–136].

Формування солідарної держави, на наш погляд, мусить викликати зміни у визначенні її територіального простору. Відомо, що люди виявляють громадську активність здебільшого в місцевих справах. Тут слушно навести думку відомого американського політолога А. Лейпхарта: «Малий розмір країн посилює дух співробітництва та примирення... спрощуючи процес прийняття рішень і полегшуючи управління країною» [12, с. 102]. Вважаємо, що кордони солідарної держави слід визначати не стільки етнічними, скільки просторово-географічними, адміністративно-територіальними, інституційно-політичними, економічними, історико-культурними зв'язками. Там, де формуються такі зв'язки, виникає територія, яку в сучасній політико-правовій науці позначають терміном «регіон» [10, с. 178]. Зараз у Європі відбувається трансформація регіонів з адміністративно-територіальних одиниць на політичні спільноти. Відповідно, «поступово відмирає безальтернативна домінація національної держави, а залишений вакуум заповнюється іншим типом відносин» [13, с. 5]. Слід очікувати перетворення багатьох сучасних держав на конгломерати регіонів. Ступінь зв'язків окремих регіонів з національною державою буде різним (залежно від соціально-економічних можливостей кожного регіону і, відповідно, обсягу повноважень регіональної влади).

У сучасній Україні умови для регіоналізації склалися протягом 15-20 останніх років через економічну приватизацію та виникнення регіональних еліт, зацікавлених у децентралізації країни, а також через зміцнення регіональної самосвідомості населення. Слід чекати, що процес регіоналізації нашої держави стимулює прийняття нової Конституції, роботу над проектом якої вже розпочато.

Усе вищенаведене дозволяє зробити такі висновки:

а) сучасний світ стоїть на зламі свого політичного розвитку від модерної до постмодерної епохи. В галузі державного управління це відображається в кризі національної централізованої бюрократичної держави, яка є продуктом індустріального суспільства і не відповідає (принаймні, частково) сучасним тенденціям світового розвитку;

б) криза централізованої держави позначається на стані демократії. Її традиційних форм: виборів та референдуму – вже недостатньо для повноцінної участі громадян у державному управлінні;

в) перспективними є такі форми демократії: громадське обговорення рішень публічної влади (зокрема і за допомогою Інтернету); утворення громадських рад при органах публічної влади для підтримання постійного діалогу влади та громадськості; передання частини державних функцій організаціям громадянського суспільства;

г) запровадження вищезгаданих форм демократії змінює характер відносин держави і громадян. Замість всебічної регламентації й опіки життя людей з боку держави відносини між ними (принаймні, частково) змінюються на партнерські. Стимулюється співучасть громадян у прийнятті та виконанні рішень органів публічної влади. Таким чином, і «кормачі», і «керівні» несуть солідарну відповідальність за стан справ у країні. Це суттєво зміцнює інститут держави і надає йому подальших перспектив існування в постіндустріальному суспільстві. Виникає нова – солідарна – держава;

д) солідарна держава базується не стільки на етнічній, скільки на політичній спільності своїх громадян. Оскільки формування таких спільнот імовірніше на порівняно невеликих територіях, можна стверджувати, що солідарними державами в майбутньому стануть сучасні регіони національних держав, які у Європі перетворюються з адміністративно-територіальних одиниць на політичні спільноти;

е) доля сучасних національних держав залежатиме від того, наскільки їхні уряди враховуватимуть вищезгадані тенденції розвитку держави та демократії. Якщо ці тенденції буде враховано, є шанс зберегти національні держави у своїх сучасних кордонах у вигляді регіональних федерацій. Інакше їх чекає розпад (або відокремлення частини території) з утворенням нових держав.

Література:

1. Мамут, Л. С. Народ в правовом государстве [Текст] / Л. С. Мамут. – М. : НОРМА, 1999. – 160 с.
2. Дрabbкин, Я. С. Тоталитаризм в XX веке [Текст] / Я. С. Дрabbкин, Н. П. Комолова. – М. : Памятники исторической мысли, 1996. – 540 с.
3. Конституционное (государственное) право зарубежных стран [Текст] : учебник : в 4-х т. – Т. 2 / отв. ред. Б. А. Страшун. – М. : БЕК, 1995. – 448 с.
4. Мей, К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд [Текст] / К. Мей ; пер. з англ. – К. : К.І.С., 2004. – 220 с.
5. Тихомиров, С. И. Основные направления развития современных политических систем [Текст] / С. И. Тихомиров. – Севастополь : Изд-во Сев. ГТУ, 1999. – 40 с.
6. Капитализм на исходе столетия [Текст] / науч. ред. А. Н. Яковлева. – М. : МЭМО, 1987. – 462 с.
7. Колер-Кох, Б. Эволюция и преобразование европейского управления [Текст] / Б. Колер-Кох // МЭМО. – 2001. – № 7. – С. 44–55.
8. Антропова, Г. Доступ громадськості до інформації [Текст] / Г. Антропова // Формування демократичного та ефективного державного управління в Україні : матеріали наук.-практ. семінару, 11–12 березня 2002 р. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – С. 283–287.
9. Дубов, Д. В. Основи електронного урядування [Текст] : навч. посібник / Д. В. Дубов, С. В. Дубова. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 176 с.
10. Малиновський, В. Я. Словник термінів і понять з державного управління [Текст] / В. Я. Малиновський. – К. : Атіка, 2005. – 240 с.

11. *Сухонос, В. В.* Теорія держави і права [Текст] : навч. посібник / В. В. Сухонос. – Суми: Університетська книга, 2005. – 536 с.
12. *Лейпхарт, А.* Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование [Текст] / А. Лейпхарт. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 287 с.
13. *Калитчак, Р. Г.* Регіоналізм у європейських інтеграційних процесах [Текст] / Р. Г. Калитчак. – К. : Знання, 2007. – 303 с.